

Íslensk málnefnd

Ályktun um stöðu íslenskrar tungu 2023

28. september 2023

ÍSLENSKA Í FJÖLMENNINGARSAMFÉLAGI

Á síðustu 30 árum hefur Ísland þróast með sífellt meiri hraða í átt að fjölmenningsamfélagi. Lengi fór lítið fyrir opinberri stefnumörkun um stöðu íslensku og litlum fjármunum var varið í að tryggja stöðu hennar í breyttu samfélagi. Síðustu fimmtán ár hefur árvekni stjórnvalda aukist. Árið 2011 voru í fyrsta sinn sett lög um stöðu íslenskrar tungu og haustið 2019 samþykkti Alþingi þingsályktunartillögu ráðherra um sama efni. Ástæða er til að vekja athygli á mikilvægustu þáttum sem varða stöðu íslensku.

Skólakerfið stendur frammi fyrir því að fjöldi barna með annað móðurmál en íslensku er við nám í leik-, grunn- og framhaldsskólum og útlit fyrir að þeim fjölgi enn frekar. Hætt er við að þessi börn búi ekki við raunverulegt jafnrétti til náms ef skólakerfinu er ekki gert kleift að koma til móts við þarfir þeirra. Á hinn bóginn er skólakerfið ótvírætt öflugasta tækið til að styrkja og efla íslenska tungu hvort sem íslenska er fyrsta eða annað mál nemenda. Mikilvægt er að nýta niðurstöður innlendra og erlendra rannsókna á aðlögun innflytjenda og námsárangri og íslenskufærni tvítyngdra barna. Niðurstöður innlendra rannsókna benda því miður til að tvítyngd börn með annað móðurmál en íslensku séu með marktækt slakari færni í íslensku í samanburði við eintyngd íslensk börn. Hafa ber í huga að virkt tvítyngi felur í sér málviðbót þar sem öðru máli er bætt við móðurmálið án þess að málskipti verði – nýja málið kemur ekki í stað móðurmálsins. Rannsóknir benda til þess að málviðbót eða virkt tvítyngi styrki og hafi jákvæð áhrif á námsárangur, öfugt við málskipti.

Auka þarf námsframboð fyrir fullorðna innflytjendur og gæta þess að búseta og kostnaður hamli ekki námi. Fólki sem ekki hefur íslensku að móðurmáli ætti að gefast tækifæri til að sækja námskeið í vinnutíma sínum en ekki aðeins á kvöldin og um helgar. Fyrirtæki ættu að taka virkan þátt í íslenskumenntun starfsfólks síns eins og sum hafa þegar gert og æskilegt væri að styrkja minni fyrirtæki til þess. Mikilvægt er að staðið sé vel að því að innleiða viðmið evrópska tungumálarammans eins og til stendur. Ef íslenskumenntun fullorðinna innflytjenda er ekki aukin er hættu á að hópur Íslendinga verði útilokaður frá íslenskri menningu vegna tungumálaörðugleika. Ljóst er að námsframboð í íslensku er ekki nægilegt, einkum fyrir lengra komna nemendur. Það er jafnréttismál að innflytjendur eigi ekki á hættu að vera útilokaðir frá neinum sviðum samfélagsins, og sérstaklega ekki störfum sem þeir hafa menntun til að gegna, vegna ónógrar færni í tungumálinu. Um leið þarf sem endranær að standa vörð um íslensku sem opinbert mál samfélagsins.

Afar mikilvægt er að veita öllum íbúum landsins óháð uppruna aðgang að samfélagi, menntakerfi, stjórnsýslu, heilbrigðisþjónustu og velferðarkerfi í gegnum íslenskt mál. Samfélagið þarf allt að leggjast á eitt til að efla aðgang að íslenskukennslu fyrir innflytjendur, efla málörvun tvítyngdra barna og tryggja ungmennum með íslensku sem annað mál stuðning í skólakerfinu. Þar skiptir aðgengi að rafrænum hjálpargögnum miklu máli. Efla þarf faglegan bakgrunn íslenskukennara á öllum skólastigum.

Ferðaþjónusta er mikilvægur atvinnuvegur hér á landi. Enska er ríkjandi á flestum ferðamannastöðum, gistihúsum, hótelum, veitingastöðum og kaffihúsum. Hún er einnig áberandi í auglýsingum verslana og matsölustaða. Tryggja verður að íslenska sé ávallt í öndvegi þó að sjálfsagt sé að nota jafnframt ensku eða önnur mál. Þörf er á vitundarvakningu í ferðaþjónustunni og um leið er mikilvægt að stjórnvöld leiðbeini þessum mikilvæga atvinnuvegi á þessu sviði.

Áriðandi er að almenningur taki þátt í að halda íslensku á lofti og hvetji fólk sem spreytir sig á að tala íslensku til dáða og sýni því þolinmæði. Fólk sem hefur ekki enn náð fullum tökum á íslensku á rétt á að tjá sig á öllum hugsanlegum vettvangi á sínum forsendum. Ætla má að fólk telji sig betur sett án íslensku ef viðmótið sem mætir því er neikvætt og ef íslenska er ekki alls staðar sýnilegt og sjálfgefið mál við daglegar aðstæður, til dæmis í þjónustu og móttöku, á matseðlum, auglýsingaskiltum o.s.frv. Þess vegna er mikilvægt að fólk sem er að læra íslensku sé hvatt til að tjá sig á íslensku fremur en að

gripið sé til þess að nota ensku í samskiptum. Í samfélagi sem tekur fjölmenningu og fjölgningu opnum örmum þarf að huga sérstaklega vel að því að ólík tæk fólks á tungumálinu séu aldrei notuð til mismununar og útilokunar. Í þessu augnamiði þarf markvisst að vinna að því með jákvæðri umræðu og fræðslu að eyða fordómum og auka umburðarlyndi fólks gagnvart íslensku með erlendum eða framandlegum einkennum.

Íslenska er það mál sem veitir bestan aðgang að íslensku samfélagi og menningu. Fólk með erlendan bakgrunn er í mun minni tengslum við hvort tveggja ef það fer á mis við að tileinka sér málið með fullnægjandi hætti. Möguleg afleiðing þessa er að íslenska verði eign æ færri Íslendinga og að fólk sem ekki kann íslensku verði utangarðs í menningunni og samfélaginu öllu. Koma þarf eftir fremsta megni í veg fyrir að samfélagið greinist í smáa menningarkima sem vita varla hver af öðrum. Þar leikur tungumálið, íslenskt mál og íslenskt táknmál, lykilhlutverk, ekki aðeins til þess að innflytjendur eigi auðveldara með að fóta sig og taka virkan þátt í samfélaginu heldur einnig til þess að brúa menningarheima og miðla menningu, list og sögu. Æskilegt er að slík menningarmiðlun sé gagnkvæm enda getur íslenskt samfélag lært mikið af reynslu, þekkingu og menningu þeirra sem flytjast til landsins.

Hafa þarf í huga að það er aðgengismál og jafnréttismál að íslenska sé jafnan notuð enda eru tæk fólks á erlendum tungumálum mismunandi og stöðug enskunotkun getur leitt til þess að hluti samfélagsins sé útilokaður frá ákveðnum þáttum þess. Málið er öflugt valdataeki sem beita ber af varúð. Í íslenskri málstefnu er áhersla lögð á að íslensku sé ekki beitt til að gefa til kynna yfirburði eða undirskipun fólks eftir stétt þess og stöðu. Þetta á einnig við um orðfæri sem notað er um mismunandi þjóðfélagshópa þar sem leggja ber áherslu á að nota það orðfæri sem fólk í þeim hópum kys sjálft. Það getur þýtt að leggja þurfi af viðtekið orðfæri sem er ekki lengur viðeigandi eða jafnvel meiðandi.

Nú sem aldrei fyrr er brýnt að íslenska sé alls staðar sýnileg og upplýsingar alltaf aðgengilegar á íslensku. Þótt enska og önnur mál geti víða þurft að vera áberandi ætti það aldrei að vera á kostnað íslensku.

Mikilvægt er að hafa í huga að íslenska er fyrsta mál fárra. Þess vegna er þörf á meiri aðgerðum í þágu íslensku en fjölmennari tungumála. Þá þurfa stjórnvöld að taka meiri þátt í þeim aðgerðum en ella væri. Hér geta stórbjóðirnar ekki verið fyrirmynd því að íslenskar aðstæður eru sérstakar og kalla á meiri afskipti hins opinbera. Stjórnvöld verða

að auka fjárveitingar til eflingar íslensku. Á næstu árum eru þessi verkefni brýnust þegar kemur að íslensku í fjölmenningsarsamfélagi að mati Íslenskrar málnefndar:

1. Auka fjármagn til íslenskukennslu sem mætir þörfum barna með annað móðurmál.
2. Auka fjármagn í íslenskukennslu fyrir fullorðna.
3. Auka fjármagn til menntunar íslenskukennara.
4. Fjölga styrkjum til námsefnisgerðar í íslensku.
5. Ná samkomulagi við atvinnurekendur um hvernig þeir taki best þátt í íslenskumenntun þjóðarinnar, sér í lagi erlends starfsfólks.
6. Hvetja ferðaþjónustuna til að nota ávallt íslensku samhliða erlendum tungumálum og jafnvel setja reglur þar um.

Stjórnvöld verða að ganga á undan með góðu fordæmi og miðla öllu efni á íslensku og algengustu tungumálum innflytjenda.

Íslensk málnefnd er skipuð af menntamálaráðherra samkvæmt lögum nr. 61/2011 um stöðu íslenskrar tungu og íslensks táknmáls. Í lögunum er kveðið á um að stjórnvöld skuli tryggja að unnt sé að nota íslensku á öllum sviðum íslensks þjóðlífs og enn fremur að ríki og sveitarfélög beri ábyrgð á að varðveita og efla íslenska tungu og skuli þau sjá til þess að hún sé notuð. Eitt af hlutverkum málnefndar er að álykta árlega um stöðu tungunnar.